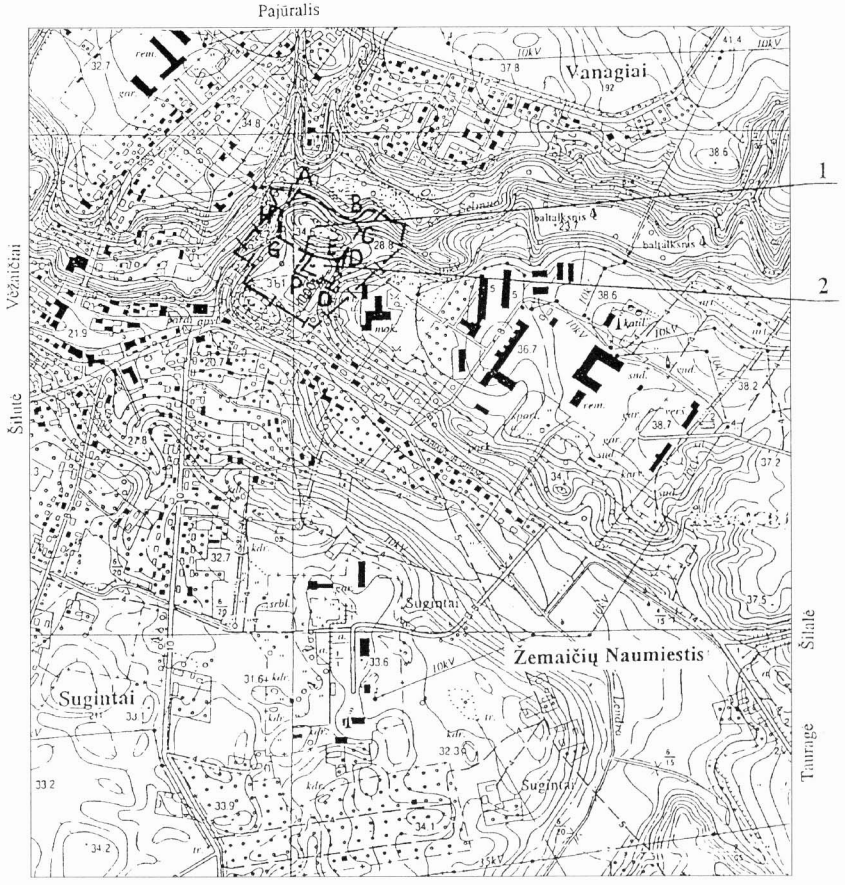
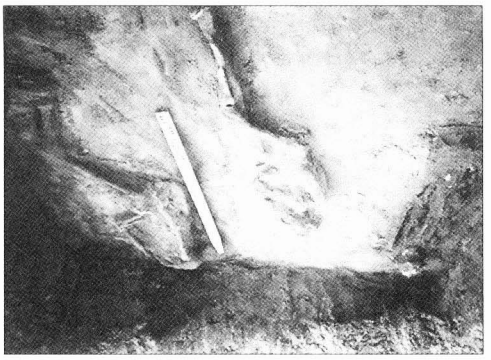
ŽVALGOMIEJI TYRINĖJIMAI ŽEMAIČIŲ NAUMIESČIO APYLINKĖSE

Algirdas GIRININKAS, Gintautas ZABIELA

2002 m. birželio 6–8 d. LII Žemaičių Naumiesčio (Šilutės r., Žemaičių Naumiesčio sen.) apylinkėse vykdė kai kurių neaiškių archeologijos objektų žvalgymo ir žvalgomųjų tyrinėjimų darbus. Buvo renkama medžiaga straipsniui į būsimą „Lietuvos valsčių" serijos knygą „Žemaičių Naumiestis". Dirbta dviejuose akmens amžiaus objektuose (Jonaičių ir Šilmeižių radimvietėse) bei Vanagių senkapyje ir piliakalnyje.

104 pav. Vanagių piliakalnio (1) ir senkapio (2) situacijos planas. M 1:10 000 (1 cm – 100 M). *G. Zabarausko brėž.*
Fig. 104. Situational plan of Vanagiai hill-fort (1) and ancient burial (2).

105 pav. Kapai 1–3 iš P. *G. Zabielos nuotr.*
Fig. 105. Burials 1–3 from south.

106 pav. Vanagių piliakalnis iš PR. *G. Zabielos nuotr.*
Fig. 106. Vanagiai hill-fort from southeast.

Jonaičių radimvietė. 180 m į P nuo Šusties ir Šyšos santakos, kairiajame Šyšos upės krante, apie 30 m į P nuo jos skardžio, šalia elektros linijos, dirbamame lauke buvo aptiktos 4 lipdytos puodų šukės ir viena titnaginė 18x7 mm dydžio nuoskala. Dvi puodų šukės yra ornamentuotos: viena trimis horizontaliomis virvučių eilutėmis žemiau puodo angos briaunos, kita – aštriomis tarpusavyje besikertančiomis įraižų eilutėmis. Šių puodų molio masėje yra smėlio ir smulkiai grūsto granito gabalėlių. Viena iš šukių žemiau kaklelio angos turi volelį, o puodo angos briaunoje pastebimi pirštų įspaudai. Antra puodo šukė neturi išorinio paviršiaus, vidinė pusė yra nežymiai brūkšniuota. Pastarųjų puodų šukių molio masėje esama smėlio. Pirmosios dvi puodų šukės gali priklausyti Pamarių (Žucevo) kultūros keramikos grupei, kitos dvi gali būti vėlesnio laikotarpio. Šie radiniai rodo, kad ariamame lauke gali būti išlikusio kultūrinio sluoksnio pėdsakai.

Šilmeižių radimvietė. Buvo žvalgoma į Š nuo Jonaičių kaimo tekančio Topalio upelio dešinės pakrantės, kur žemės reljefas staigiai pakyla apie 10–12 m. 350 m į V nuo Jonaičių–Šilmeižių kelio, dešiniajame Topalio (Upalio) upelio krante esančių smėlio karjerų pakraščiuose aptikta titnago žaliavos ir titnaginių dirbinių: netaisyklingos formos 35 mm aukščio, 18 mm skersmens vienagalis skaldytinis su 5 negatyvais, 15x10 mm dydžio retušuoto dirbinio fragmentas, du titnago skaldos gabaliukai bei kaulo fragmentas. Minėti dirbiniai buvo aptikti smėlio karjero R pakraštyje. 10 m į Š nuo karjero, pamiškėje, buvo aptikta perdegusi, plati, patinuota 34x21 mm dydžio titnago skeltė ir 21x9 mm dydžio titnaginė nuoskala. Karjero pakraščiai yra apardyti, todėl paviršiuje pasitaikę titnaginiai dirbiniai gali būti iš netoli esančios gyvenvietės kultūrinio sluoksnio ir gali priklausyti mezolito laikotarpiui. Ateityje šioje vietoje reikėtų atlikti platesnius archeologinius žvalgomuosius tyrinėjimus.

Vanagių senkapis (N55°21"39.0" E2° 42"29.9"). Apie Vanagių senkapį 1999 m. sužinota iš Žemaičių Naumiesčio apylinkių kilusio geologo Zigmo Malinausko, kuris Šilutės kraštotyros muziejuje surado duomenų apie jo tyrinėjimus 1957 m. rugpjūčio mėn.

(tyrinėjimus vykdė tuometinė muziejaus direktorė Julija Kvilonaitė-Raicevičienė). Tai spalvoti tyrinėjimų planai (jų kopijos saugomos *LIIR*, f. 1, b. 2836). Kita tyrinėjimų medžiaga, deja, neišliko. Pagal juos senkapyje, Vanagių piliakalnio PR papėdėje buvo ištirtas bendras 165 m^2 plotas (iš viso 4 V–R kryptimi išsidėstę 5 m pločio, 33 m bendro ilgio plotai), rastos maždaug 21 kapo liekanos. P1 (5x10 m dydžio) rasta dvarvietės mūrinių pastatų liekanų, paskirų kaulų iš suardytų žmonių kapų (5 vietos), kažkokio juodo kultūrinio sluoksnio su šukėmis ilga dėmė. P2 (5x10 m dydžio) irgi rasta dvarvietės mūrinių pastatų liekanų (mažiau), paskirų kaulų iš suardytų žmonių kapų (7 vietos) bei 5 geriau išlikę žmonių kapai. Atskirai pažymėtina viena vieta, kur tarp atskirų žmonių kaulų aptiktas geležinis plačiaašmenis kirvis ir ietigalis. P3 (5x10 m dydžio) rastos dviejų dvarvietės pastatų iš akmenų ir plytų dalys, paskirų kaulų iš suardytų žmonių kapų (3 kaukolės). P4 (5x3 m dydžio) rasta tik dvarvietės mūrinių pastatų liekanų. Pagal turimus duomenis aptiktus kapus galima datuoti XV–XVII a.

Vėliau senkapio teritorija pateko į mokyklos stadiono teritoriją ir buvo užmiršta. 2002 m. pavasarį buvo rekultivuota senoji stadiono žolinė danga: paviršius suartas, suakėtas. Šių darbų metu išvirto nemažai pavienių žmonių kaulų iš suardytų kapų, kurių dalį Z. Malinauskas surinko, atvežė į Vilnių ir atidavė į Geologijos institutą radiokarboniniam datavimui. Deja, gauti rezultatai (IX a. Vs–1326 ir XII a. Vs–1329) nuvylė parodydami, kad pagal kaulus darytos radiokarboninės datos yra nepatikimos.

Atvykus tyrinėti jokių išorinių senkapio žymių nesimatė. Sprendžiant iš sukultivuotame smėlėtame paviršiuje besimėtančių paskirų žmonių kaulų, jis apėmė apie 50 m skersmens dabar lygų stadiono Š kraštą, iš P pusės besiglaudžiantį prie Vanagių piliakalnio (104 pav.). Jo centrinėje dalyje ištirti du nedideli plotai.

Plotas 5 (tyrinėtų plotų numeracija tęstinė) buvo 15 m į P nuo 1957 m. tyrinėto P2. Su išpjovomis jis buvo 9,8 m^2 ploto. P5 Š dalyje, 50–60 cm gylyje aptikti viena su kita susiliejusių kapų duobių kontūrai. Čia atkasti 4 kapai, iš kurių trijų griaučiai preparuoti visiškai (105 pav.).

Kape 1 (kapų numeracija pradėta nuo vieneto, nes 1957 m. tyrinėjimų planuose jie nenumeruoti) atkasti labai sunykę vaiko griaučiai. Mirusysis palaidotas aukštielninkas, ištiestoje padėtyje, galva Š (8°) kryptimi. Griaučių ilgis – 104 cm. Sprendžiant pagal išlikusius kaulų fragmentus, mirusiojo rankos buvo ištiestos ir padėtos palei šonus, nors jų pėdsakai žemiau alkūnių beveik nesusekami. Mirusysis buvo palaidotas karste, nuo kurio liemens srityje 108x26 cm dydžio plotelyje išliko žymesnės sutrešusio medinio karsto liekanos. Įkapių nerasta. Kape palaidotas apie 6 m. vaikas (osteologinę medžiagą ištyrė VU MF Anatomijos, histologijos ir antropologijos katedros docentas Rimantas Jankauskas). Iš karsto lentų padaryta radiokarbono data pateikė XVI a. (greičiau jo antrosios pusės – 1500–1604 m.) datą (Vs–1362).

Kape 2 mirusysis palaidotas aukštielninkas, ištiestoje padėtyje, galva Š (7°) kryptimi. Griaučių ilgis – 165 cm. Dešinė ranka sulenkta smailiu kampu ir padėta plaštaka pasmakrėje, kairė ranka sulenkta per alkūnę ir plaštaka padėta po dešinės rankos alkūne. Dešinė koja ištiesta, kairė koja kiek sulenkta per kelį ir kelio srityje uždėta ant dešinės kojos. Karsto pėdsakų nepastebėta,

įkapių nerasta. Kape palaidota 18–20 m. moteris.

Kapo 3 duobėje mirusysis palaidotas ant dešiniojo šono, galva Š (7°) kryptimi. Griaučių ilgis – 165 cm. Dešinė ranka sulenkta buku kampu, plaštaka padėta pilvo srityje, kairė ranka ištiesta prie šono ir plaštaka padėta ties dubeniu. Dešinė koja kiek sulenkta per kelį, kairė koja labiau sulenkta per kelį ir guli ant dešiniosios. Karsto pėdsakų nepastebėta. Ties dešiniąja alkūne stuburo link rastas žalvarinis signetinis žiedas 23 mm skersmens, 13x8 mm dydžio skydeliu su įrėžta laužyto zigzago linija. Kape palaidotas 45–50 m. vyras. Visi trys tyrinėti kapai datuojami XVII a.

Iš kitų archeologinių radinių paminėtini viršutiniuose žemės sluoksniuose aptikti koklių ir žiestos keramikos fragmentai, priklausantys čia vėliau (XVIII–XIX a.) buvusiai dvarvietei, melsvai pilko titnaginio dirbinio 9x7x4 mm dydžio fragmentas. Ploto aplinkoje rastas XVII a. nudilęs Prūsijos šilingas (prarastas ekspedicijos metu).

Plotas 6 buvo 15 m į P nuo P5. Jis yra 5 m^2 dydžio. 30–40 cm gylyje pilkame maišytame smėlyje aptiktos kelios žiestos dvarvietės laikų keramikos šukės, plokštinių koklių fragmentai, datuojami greičiausiai XIX a., 50 cm gylyje tame pačiame pilkai gelsvame maišytame smėlyje rasta stambaus lipdyto puodo pakraštėlio ir sienelių dalys. Šukės priklausė puodui apie 31 cm skersmens anga, 11–13 mm storio sienelėmis su gausiomis priemaišomis masėje. Ši keramika gali būti datuojama pirmaisiais amžiais. P6 kapų nebuvo.

2002 m. žvalgomųjų tyrimų metu Vanagių senkapyje ištyrus bendrą 14,8 m^2 plotą (kartu su 1957 m. – 179,8 m^2) paaiškėjo, kad senkapis apėmė apie 30 m skersmens plotą – smėlingą nedidelę kalvelę, aukštėjančią piliakalnio link, kur ji greičiausiai perėjo į jo šlaitą. Šį plotą reikia saugoti kaip archeologijos paminklą – pirmą iki šiol žinomą valstybės laikų senkapį Šilutės r.

Vanagių piliakalnis iki 2002 m. mokslui nebuvo žinomas. Dabar Žemaičių Naumiestyje, į ŠR nuo bažnyčios esanti Žaliakalniu vadinama kalva, anksčiau priklausiusi Vanagių kaimui, dabar susiliejusiam su Žemaičių Naumiesčiu, ir buvo laikoma vėlyva dvarviete. Pastatai joje stovėjo iki pat XX a. vidurio. Dvaras Žaliakalnyje buvo pastatytas greičiausiai jau XVIII a. ir priklausė Rionekeriams. Apie jį yra išlikę istorinės medžiagos (ją yra surinkęs Z. Malinauskas). Vanagių piliakalnį LII archeologai žvalgė 1963 m., tačiau piliakalniu nepripažino (*LIIR*, f. 1, b. 187, p. 121). Į tai, kad čia gali būti piliakalnis, pirmas dėmesį atkreipė Z. Malinauskas. Jam pradėjus rinkti medžiagą paaiškėjo, kad šiek tiek duomenų apie šią kalvą kaip piliakalnį yra surinkęs vietos kraštotyrininkas B. Orentas. Pagal jį šią vietą piliakalniu vadino vienas senas žmogus, o kalvoje esąs tunelis, vedantis į bažnyčią.

Vanagių piliakalnis (N55°21"40.6", E21°42"29.3") yra 200 m į ŠR nuo Žemaičių Naumiesčio bažnyčios (104 pav.). Jis įrengtas Vanagio upelio kairiajame krante esančioje kalvoje plokščiu viršumi (106 pav.). Aukščiausias piliakalnio taškas (aikštelės ŠR dalis) yra 34,6 m virš jūros lygio. Aikštelė kiek netaisyklingo keturkampio formos, pailga ŠV–PR kryptimi, 177 m ilgio, 80 m pločio V dalyje ir 70 m pločio R dalyje. Jos ŠV ir ŠR dalyse yra čia stovėjusių dvaro pastatų pamatų žymės, PR ir V kraštuose aikštelės pakraščiai apgadinti čia ėjusių keliukų. Jokių matomų piliakalnio įtvirtinimų nėra, tik V šlaito viršus yra aiškiai dirbtinai pastatintas (neaišku kada). Piliakalnio šlaitai į upelio pusę statūs, 8 m

aukščio, aukštumų pusėn irgi statūs, tačiau tik iki 4–5 m aukščio. Dabar piliakalnio aikštelė apaugusi žole bei retais dideliais lapuočiais (labiau pakraščiuose). Ją išilgai kerta gruntinis kelias.

Sprendžiant pagal piliakalnio aikštelės dydį (apie 13 tūkst. m^2), papėdės gyvenvietės prie jo nėra ko tikėtis, tuo labiau, kad piliakalnis savo išorine išvaizda panašus į ankstyvuosius. Jokio kultūrinio sluoksnio požymių smėlėtuose laukuose į PR, P ir PV nuo piliakalnio nėra. Čia mėtosi tik paskiros vėlyvos (daugiausia XIX–XX a. pradžios) puodų šukės, kilusios iš dvarvietės.

2002 m. pavasarį Žemaičių Naumiesčio seniūnija pabandė užtverti per piliakalnį einantį gruntinį keliuką, buldozeriu iš PR pusės aikštelės link atstumdama žemių. Bestumiant aikštelės V pakraštyje vienoje vietoje žemės buvo nustumtos giliau (apie 40 cm) ir atsidengė degėsiai bei akmenys. Aiškiausioje vietoje, apie 1 m^2 dydžio plotelyje, šie degėsiai ir akmenys kiek atvalyti, siekiant išsiaiškinti jų paskirtį. Atvalyti du akmenys: 26x15x10 ir 48x20x10 cm dydžio. Šalia jų ant gelsvo smėlio ŠR–PV (aikštelės krašto) kryptimi (35–125°) guli degėsiai. Degėsių sluoksnio plotis yra daugiau nei 1,9 m. Patys degėsiai susideda iš apie 8 cm skersmens suanglėjusių rąstelių, gulinčių lygiagrečiai vienas kitam. Virš degėsių buvo iki 5 cm storio degėsingos žemės sluoksnis bei iki 20 cm storio rusvos žemės sluoksnis. Visa tai labai primena piliakalnių pylimuose aptinkamas sudegusiais konstrukcijas, kurios, sprendžiant pagal rąstelių storį, turėtų būti gana ankstyvos. Jokių radinių atvalant degėsius nerasta. Kadangi iš atvalytos vietos gerai matėsi, kad degėsiai užima didesnį nei atvalytasis plotą ir yra gerai išlikę, jie neardyti ir vėl užpilti žemėmis, prieš tai iš vieno 8 cm skersmens geriau išlikusio rąstelio paėmus mėginį radiokarboniniam datavimui. Gauta data (49 BC–81 AD–Vs–1361) patvirtino spėjimus. Iš esmės tai I a. piliakalnio įtvirtinimų anglys.

Išorinio Vanagių piliakalnio žvalgymo metu aptiktos ankstyvos medinės gynybinės užtvaros liekanos, datuotos radiokarboniniu būdu, lipdytos keramikos šukės greta esančiame Vanagių senkapyje rodo čia esant vertingą ankstyvą archeologijos paminklą, kurį reikia saugoti įrašant į archeologijos vertybių registrą. Ateityje reikėtų jį deramai sutvarkyti (šlaitai į Vanagio upelį dėl čia buvusio malūno tvenkinio yra erodavę, gausu ir žmonių sukeltos erozijos židinių) bei patyrinėti plačiau.

2002 m. ribotos apimties žvalgymai ir žvalgomieji archeologiniai tyrinėjimai Žemaičių Naumiesčio apylinkėse parodė, kad šiame krašte yra išlikę nemažai nežinomų įvairių epochų archeologijos paminklų, kurių galima rasti net ir tankiai gyvenamose vietose. Tai dar vienas žvalgomųjų archeologinių ekspedicijų būtinumo įrodymas. Tyrinėjimų metu surinkti radiniai perduoti Žemaičių krašto etnokultūrinio centro muziejui Žemaičių Naumiestyje.

SURVEY IN THE ŽEMAIČIŲ NAUMIESTIS SURROUNDING AREA

In 2002 LIH carried out the archaeological survey and explorations of some indefinite archaeological objects in the Žemaičių Naumiestis surrounding area (Šilutė district, Žemaičių Naumiestis neighbourhood). Two objects of the Stone Age were explored (Jonaičiai find spot and Šilmeižiai find spot) as well as the Vanagiai ancient burial and hill-fort.

In the Jonaičiai find spot situated 180 m southwards of the confluence of Šustė and Šyša, on the left bank of Šyša river, 30 m southwards of its scarp, in the agricultural field (Fig. 1) 4 potsherds and one flint flake (Fig. 2:1–3) were found. In the Šilmedžiai find spot, 30 m westwards of Jonaičiai–Šilmeižiai road, on the eastern edge (Fig. 1.) of a sand pit located on the right bank of Topalis (Upalis) stream, raw flint and the following flint artefacts were found: a one–ended core fragment of retouched artefact (Fig. 2:4–5), 2 flint waste flakes, a bone fragment, a bit further – a burnt-out broad flint blade (Fig. 2:6) and a flint waste flake. A part of artefacts found in the Jonaičiai find spot might belong to the Pamariu–Rzucewo culture, and a part of finds from Šilmeižiai – to the Mesolithic culture.

In the Vanagiai ancient burial (Fig. 3) situated at the southeastern foot of Vanagiai hill-fort that was explored in 1957, the area of 14.8 m^2 was explored. 4 inhumations were found there 3 of them dated to the 18th century were explored (Fig. 4). In one inhumation a brass signet ring was found. In the Vanagiai hill-fort (Fig. 3) with the top of 13.000 m^2 (Fig. 5), on which the buildings of the manor were located in the 18th–19th centuries, the remains of wooden defensive fortification destroyed by fire were excavated. They were dated to the 1st century by radiocarbon technique.

ŠIAULIŲ MIESTO PIETRYTINIO APLINKKELIO TRASOS ŽVALGYMAI

Gintautas ZABIELA

2002 m. vėlyvą rudenį LII AB „Kelprojekto“ Šiaulių skyriaus užsakymu vykdė projektuojamo Šiaulių m. PR aplinkkelio trasos (Šiaulių m., Verdulių ir Verduliukų k.) žvalgomuosius archeologinius tyrinėjimus. Pagal parengtą projektą būsima aplinkkelio trasa yra apie 5,5 km ilgio ir 20–30 m pločio. Aplinkkelis suprojektuotas nežymiai banguotose (išskyrus aukštesnį Barzdos kalną) teritorijose (H_{abs} 124–133 m), daugiausia per dirbamus laukus ir pelkėtas vietas, kurių dalis dabar jau melioruota. Jis susideda iš 4 atskirų dalių: 2 km ilgio Serbentų g. tęsinio, 2 km ilgio Išradėjų g. tęsinio, 0,8 km ilgio Aukštabalio g. tęsinio ir 0,65 km ilgio Statybininkų g. tęsinio, iš kurių pirmosios 3 susijungia transporto žiede. Žvalgomieji archeologiniai tyrinėjimai vykdyti pagal jau nusistovėjusią tokių darbų metodiką: archeologiniu požiūriu įtartinose vietose kasti šurfai (iš viso 10 – bendras 10 m^2 plotas), paviršius žvalgytas metalo detektoriumi, apklausti vietos gyventojai, vizualiai stebėtas ariamų dirvų paviršius.

Metalo detektoriumi žvalgant aplinkkelio trasos Serbentų g. tęsinyje, jos posūkio į ŠV aplinkoje buvusiame ariamame lauke, 3 m skersmens plote, armenyje, 5 cm gylyje aptikti 2 bronziniai dirbiniai, kuriuos galime laikyti archeologiniais. Tai signetinio žiedo 22x8 mm dydžio, 1 g svorio fragmentas – išplatintas 11x8 mm dydžio, 1 mm storio priekis su lankelio dalimi (107:2 pav.) bei kiek siaurėjantis į vieną pusę tuščiavidurio cilindro formos šepetėlio koto apsodas su išlikusių šepetėlio šerių liekanomis viduje, su dviem ąselėmis viename šone. Jo ilgis – 36 mm, skersmuo – 13–14 mm, sienelių storis – 2 mm, ąselių dydis – 9x5 mm, storis – 3 mm, skylučių jose skersmuo – 3 mm, svoris – 17 g (107:1 pav.). Radimvietės aplinkoje iškastame